մամբ թէ "Նշանակէ Տէր երկրին Ոտաց;" Բայց Մարուքա կրնայ նշանակել լոկ Տէր-ութիւն (Ն՝ դ՝ ս՝) կամ (Տէր) բառէն։ Նշանաւոր է նոյնպէս Ագաթանգեղեայ մէջ անգամ մը միայն յիշուող անծանօթ Ոտոտոտն անուան Ոտոտոտն ընթերցումն, զոր կը մեկնէ հեղինակը պարսկերէն شاذ բառով (էջ 204.)։ Դժբախտաբար չի գրուիր թէ որ ձեռագրին համեմատ է այս ընթերցումն, որուն համաձայն է այլուստ ուրիշ օրինակ մը մեր մատենադարանին (թիւ 54), որ Ոտոտոտն կ'ընթեռնու։ Ամենայնիւ, համարիա ենք Սուքիասանց վկայաբանութեան նկատմամբ հեղինակին կարծեաց (էջ 537, ծն. 4.) թէ "Որպէս դէպքն՝ առաւել եւս ժամանակ նշանակութեան Սուքիասանց անոտոտ ի՝ անճոռ է. քանզի վկայութիւն Ոսկեանց առ Բ Արաուշեան։ (Եթէ ոտոտ էր ի՝ ա՝ ոտ) առանագանն յաուաշնում քառորդի Բ. գարուն Հանդիպի. իսկ զՍուքիասանցս ճառընթերք ասեն յանիշխանութեան Հայոց, յետ սպանման Խոսրովու, յաւուրս Շապհոյ Ա. Պարսից, յետ 130 եւ աւելի եւս ամաց։" Ուրիշ մանրամասնութիւնքը կը թողում յիշել։

Այրարատայ գրոց մէջ հիշուած են քանի մը գրուածներ. այսպէս 1. "Ի Ս. Ղեւոնդ երեց Վանանդացի." (էջ 90—106), որ մանրամասն նկարագրութիւն է Վարդանանց գործոց։ 2. "Թուղթ-ման Տիրապետողք ի Հայս ի ԺԵ. դարու." (էջ 321—330.) որ նշանաւոր մաս մը է Այրարատայ, եւ որ թէեւ համառօտ՝ բաւական լոյս կը սփռէ Հայոց այս միջոցին ունեցած վիճակին վրայ։ 3. "Ի մեծ Արքայն Տրդատ." (էջ 372—393։) Բայց ասոնցմէ աւելի յայտնի եւ նշանաւոր է 4. "Դաւան Հայոց Արքունեաց." (էջ 414—433) ուր մանրամասն կը գրուին Հայոց նախարարութեանց անունները ու պաշտօնը, իւրաքանչիւրին զօրութիւն, եւ վերջապէս Վասմանան գաղտնանկն, եւ այլ սոյն նիւթոյն նկատմամբ դիտողութիւնք։ Ի վերջոյ գրուած են այլեւայլ "Ցաւելուածք եւ Ընդարձակութիւնք" (էջ 545—563) որոնց մեծ մասն կը կազմէ ժամանակագրական ցուցակ մը Հայապատոց (Հայոցի՝ ան կոչուած նահապետաց,) Արշակունեաց, Մարզպանաց, Ոստիկանաց եւ Բագրատունեաց։ Իւր ընտրած ժամանակագրութեան համար կանխած ըսած է հեղինակը (էջ 554) թէ "որպէս շարակարգ սոցա նոյն եւ տարեթիւ ժամանակի ոմանց (աւելի ճշգագոյն էր կարծենք գրել՝ "բազմաց") ճշդելոյ եւ ստուգութեան կարօտ"։ Դաւաս ըստ գիպաց գրուած տեղեկութեանց մէջ խնդրանքք եւ անճշգութիւնք պակաս չեն։ Կը յանձրդեն այլեւայլ ցանկեր (էջ 565—590։)

Այ կնքենք մեր համառօտ քննութիւնը բաղձալով որ նոյն արդիւնաւոր գրչէն շուտով լոյս տեսնէն միւս հատորներն ալ Հայոց աշխարհի այս համագրութեան, որ (աւելորդ է ըսել) անմահ կոթող է հեղինակին ընդարձակ հմտութեան եւ անխոնջ ճգանց, որ այսու անհամեմատ մեծ արդիւնք ունի Հայրենական գիտութեան ծաղկելուն։

Հ. Ց. Տ.

ԴԻՏՈՂԱՒԹԻՒՆ ՄԸ

Մեծապատիւ խմբագիր։

Մոսկվա, 7 Սեպտ. 1890։

Կարդալով "Հանդիսիդ" ինն երորդ համարի մէջ այն տեղեկութիւնը, թէ Հանդուցեալ Յովհաննէս Յովնանեանը իւր եղբօր յորդորմամբ է նուիրած Տիրոնի մէջ ունեցած մեծ քարվանսարայը իւր հիմնած Մարիամեան-Յովնանեան ուսումնարանին, պարտականութիւնս՝ համարիմ ինձ համար ճշմարտութիւնը վերականգնել եւ յայտնել ընթերցող հասարակութեանը, որ հայրս իւր բոլոր բարեգործական ձեռնարկութիւնների մէջ միշտ գործել է ազգասիրական նպատակներով եւ միայն ինքն է եղել գաղափարի տէրը այս ազարարիզմ. առանց կողմնակի ազդեցութեան եւ յորդորանքի։

ՎԱՀՎԱՆԻ ՔՈՒՄՆԵՆՆ

Դուստր Յովհաննէս Յովնանեանի։

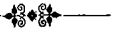

ԳՐԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ 1889 ՏԱՐԻՈՅ

(Շարունակութիւն։)

Բ. ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ։

1. ARMENIA, magyar-örmény havi Szemle, Felelös szerkesztö és kiadó tulajdonos. *Szongott Kristóf.* III. Szamosújvartt, 1889.

[Ընդարձակ, Հաւելգարերէն ամսաթերթ։]

2. ARMENIAN LITERATURE. Trübner's Record, 3d Series, I. 1. p. 28—30.

[Հայկական մատենագրութիւն։ Ցուցակ նոր հայերէն գրոց՝ մեծաւ մասամբ Տիրոնի հրատարակուած։]

3. АРМЯНСКІЙ КАЛЕНДАРЬ на 1890 г. Тифлисъ. 1889.

[Հայկական Օրացոյց, տպ. Ց. Մարտ։ — Քէնդր. Մոսկ. 1890, թ. 1։]

4. BAYAN, G — Armenian proverbs and sayings. With English transl. Venice, 1889, 58 pp. 12°

[Պայան Գ. — Հայերէն առակք եւ առածք։]

5. BELL, MAX S — Around and about Armenia: Scott. ggr. Mag. VI, 3, S. 113—135.

[Պիլ Մ — Հայաստանի շուրջը։]

6. BUGGE, S. — Beiträge zur etymologischen Erläuterung der armenischen Sprache. Christiana, 1889, 51 S. 8°.

[Պուգգէ, Հայերէն լեզուի ստուգաբանութեան ուսումնասիրութիւնք։ — Քէնդր. Հանդէս Ամսօրեայ, 1890, թ. 3։]

8. СБОРНИКЪ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. — Փաղմածոյք նիւթոց ստուգաբանութեան տեղեաց եւ ազգաց Կաւկասի։ Տեսր Ի. Տֆ. 1889։ Բաժին Ա. էջ 217։ Բաժին Բ. էջ 231։ Այս ժողովածոյքիս մէջ են՝

9. ա. Ա. բաժին. Վ. Իսանով։ — Ախալցխա քաղաքը. էջ 164—217։

10. բ. Բ. բաժին. Մ. Պոլոտով։ — Թամբրլանկ ըստ ուսումնութեան Ջուանշիրի Հայոց. էջ 64—68։

---

[1] Ասկէ զատ ոչ թէ միայն եւրոպական քանի մը հանդէսներու եւ լրագիրներու մէջ երեւցած յօդուածներն, որոնք միայն ուսումնական նկարագիր չունին։

digitised by A.R.A.R.@